

Balkan Tarihi 1- 18. ve 19. Yüzyıllar

Barbara Jelavich, Çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç

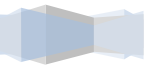
İstanbul, Küre Yayınları, 2013, 431sayfa, ISBN: 978-975-661-437-2

İlyas AK*

Balkan Tarihi 1-2, Amerikalı Profesör Barbara Jelavich'in kaleme aldığı iki ciltlik bir eserdir. Profesör ilk ciltte, Balkan tarihini 18.ve 19. yüzyıllarda ele alırken, 20. yüzyılda Balkan tarihini ise ikinci ciltte incelemiştir. Birinci cilt^{†*}, "*Karlofça Antlaşması'nın imzalandığı 1699 yılından, Rusya ve Habsburg*

* Doktora Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, ilyas.ak19@gmail.com

† Balkan Tarihi 1, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, 3. baskı

İmparatorluğu arasında Balkanlarla ilgili mutabakat antlaşmasının imzalandığı 1897 yılına kadar gelişen olayları” iki kısım; yedi bölüm ve toplam 431 sayfada anlatılmaktadır.

“*Giriş*” kısmında (1-40. Sayfalar), çalışmaya kaynaklık eden Balkan yarımadasının doğal sınırları, gerek yalın anlatımla gerekse de haritalarla desteklenmesi bölgeyi anlamayı kolaylaştırmış ve eseri okuyucunun metinle bütünleşmesini sağlamıştır. Bölge, tasvir edilirken özellikle stratejik önemi vurgulanmıştır. Asya, Afrika ve Avrupa’nın kavşak noktasında konumlanan Balkan coğrafyasındaki dağların, Balkan halklarının birbirinden soyutlanmalarına ve farklı görüşlere sahip olmalarına katkıda bulunmasının bir avantaj, yabancı istilalara karşı bir savunma vazifesini görememesini de dezavantaj olarak belirtmektedir. Unutulmamalıdır ki, Kırım, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları’nın kökenleri bu coğrafyadan beslenmiş olup yarımada “*Avrupa’nın barut fıçısı*” olarak da nitelendirilmiştir.

Yazar, “*Tarihi Arka Plan*” (4-40 sayfalar) başlığında, Balkan uluslarının tarihsel serüvenini, Demir Çağı’ndan başlayıp 18. yüzyıla kadar özetlemiştir. Fakat sadece siyasal (kendi aralarındaki hâkimiyet ve dış mihraklı istilalar) ve Ortodoks-Katolik kiliseleri arasındaki ekümenlik mücadelesi esas alınmış dil, kültür, etkileşim ve yaşam tarzı gibi halkların folklorunu oluşturan sinir uçlarına çok az dokunulmuştur. Diğer taraftan Osmanlı fethinden önce ve sonra, Balkanların siyasi konjonktürünü ortaya koyan yazar, bu resmi bize sunarken sadece Batı’daki siyasi kargaşadan dolayı Osmanlı fetihlerinin kolay olduğunu vurgulayıp, Osmanlı askeri üstünlüğünü göz ardı etmiştir. Ayrıca, “*Muhteşem Süleyman*” ve saltanat dönemini kusursuz bir inkişaf dönemi olarak değerlendirmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalar II. Süleyman Dönemi’nin aslında bir nevi inkıraz döneminin başlangıcı olduğunu ortaya koymuştur.

Kitap iki kısma ayrılmıştır. Birinci Kısım: “*18. Yüzyıl*” ana başlığında olup üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde, 18 yüzyılda Osmanlı ve Habsburg hanedanlarının yönetimi altındaki Balkan ulusları tahlil edilmiştir. İkinci Kısım: “*İsyan Yılları, 1804-1887*” adını taşıyor ve Balkan yarımadasında çıkan ulusal isyanları, Balkan ulus hükümetlerinin kuruluşunu, Habsburg yönetimi altında yaşanan milliyet sorunu gibi muhtelif konular hakkında geniş ve doyurucu bilgileri okuyucuya sunulmuştur.

Jelavich, bibliyografyada bu ciltte yer alan konular hakkında daha fazla bilgi isteyen okuyucuya rehber olması için seçilmiş eserler sunması ve bibliyografya çalışma önerileri, Balkan Tarihi konusunda araştırma yapmak isteyenler için bir rehber niteliği taşımaktadır. “*Genel Balkan Tarihleri*”, “*Millet ve İmparatorluk Tarihleri (Balkan Ulusları)*”, “*On Dokuzuncu Yüzyıl: 1914’e kadar Ulus Devletlerin Oluşumu (Ekonomik, Diplomasi, Ulusal Gelişmeler)*”, “*Balkan Edebiyat Tarihleri*” başlıkları altında ve “*Yunanlar, Arnavutlar, Bulgarlar, Rumenler, Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler, Osmanlı İmparatorluğu, Habsburg İmparatorluğu*” gibi Balkan uluslarını sınıflandırarak vermesi okuyucuya ayrıntılı bir envanter sunmaktadır. Kronolojik-tematik usule göre hazırlanan eserde akıcı bir dil

kullanılmıştır. Ancak Dipnotlar, sayfanın altlarına değil de bölümün sonunda verilmesi, bilgi-kaynak ahengini bozmuştur.

Yazar, birinci kısımda bölümün amacını ortaya koyduktan sonra, “*Osmanlı Sistemi*” (43-53. sayfalar) başlığı altında,

“Osmanlı devleti cihad kavramı üzerine inşa edilmişti; amacı, İslam topraklarını genişletmek ve savunma gücünü artırmaktı. Dünya, müminlerin hâkimiyet alanı olan darülislam ile savaş alanı darülharp olarak iki parçadan müteşekkildi. Hükümdarın görevi, İslam yönetimini, mümkün olduğunca geniş bir alana yaymaktı.” (s.43)

şeklinde tanımlarla Osmanlı yönetim sistemini ve onun beslendiği dini ve örfi hukuku ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Devlet sistemini, piramidinin başında bulunan padişahın kutsallığını (Teoride, sultana yetkiyi sadece Tanrı’nın vermesi, gücünü Tanrı’dan alan mutlak iktidara sahip olan) görev ve yetkilerini, toplumun üst kesimi ile (askeri ve ulema sınıfı) alt kesimi arasındaki (reaya) görev taksimatı ve seviyeler arasındaki iniş çıkışın zorluğuna dikkat çekilerek özetlenmiştir.

Profesör, Osmanlı Devleti’nin gayrimüslimlere bakış açısını şöyle ifade etmektedir: “*Bununla birlikte, herhangi bir eşitlik söz konusu değildi. Gayrimüslimler ekstra vergi verir; çok sayıda özel sınırlamaya tabi kalır ve statü itibarıyla daha aşağı muamele görürlerdi.*” (s. 44) Evet, Jelavich’in yorumu böyle! Ancak *devşirme* sistemini anlatırken “*Köle statüsünün kaçınılmaz olarak aşağılayıcı bir statü olmadığı vurgulanması gerekir. Sultanın kölesi olmak bir onurdu ve hem yüksek toplumsal mevki hem de maddi kazanç temin etmekteydi.*” (s.46) Toplumun en alt seviyesinde olan gayrimüslim bir çocuk (8-20 yaş arası) *devşirme sistemi* ile sadrazamlık görevini ifa edebilirdi. Profesör, devşirilen çocukların hangi kefedede ve statüde olduğunu belirtmemiştir.

Osmanlı askeri sistemine kaynaklık eden yeniçeriler ve sipahilerin istimaleti (kullanım) ve askeri sistemin nasıl çözüldüğünü (50-53 sayfalar) neden ve sonuç bağlamı ekseninde geniş olarak tahlil etmiştir. Yazar, 18. yüzyılı Osmanlı Devleti için kasvetli bir yüzyıl olarak görmektedir. Bunun gerekçelerini de, toplumun en üst kesimindeki yöneticiden tutup, köyde çiftçilik yapan bir hane reisinin, 18. yüzyıl boyunca geçirdiği siyasal ve sosyal evrimi kapsayacak şekilde ortaya koymuştur. Yönetim sistemindeki bozulmalara verdiği örnekler cezbedicidir. Bunlardan birini şöyle aktarmaktadır:

“Diğer yüksek memurluklar gibi patriklik de, en yüksek ücreti ödeyen adaya verilmeye başlandı. 17. yüzyılın sonuna gelindiğinde bir seçimin fiyatı (patriklik seçimi kastedilmektedir) aşağı yukarı 20 bin kuruş veya 3 bin altın pounda mal olmaktadır ki, bu miktar 1727 yılında 5 bin 600 pounda ulaştıktan sonra düşüşe geçti.” (s.56)

Akabinde yüzyıl içerisinde gerçekleşen savaşlara ve artık müdafaa durumuna geçen Osmanlı yönetimine karşı, Habsburg hanedanının ve bilhassa da, Rusya’nın muhteris politikaları, kronolojik ve dünyadaki gelişmelerle de bağlantılı olarak, doğu-batı (İran-İngiltere) yönündeki anlatı, bir siyasi tarih havasında içerisinde sayfalarca sürmektedir.

Profesör, Balkan uluslarının tarihini anlatılırken, dikkatleri iki önemli noktaya çekmektedir. Bunlardan ilki kilisedir (Ortodoks Kilisesi). Kilise sadece dini bir unsur olmayıp halkın gündelik yaşamına dahi tesir ettiğini ve Hristiyanlığı nasıl canlı tuttuğunu bakın nasıl açıklamaktadır: “*cemaatine, Osmanlı İmparatorluğu’nun zaferinin Hristiyanların günahları yüzünden Tanrı’nın verdiği bir ceza olduğunu öğretti. Kiliseye göre Müslümanların yönetimi geçiciydi: çok geçmeden Hristiyanların muzaffer konum elde edecekleri yeni bir dönem gelecekti.*” (s.58) İkincisi ise Osmanlı Devleti’nin teoride merkezi bir mutlakiyetçi devlet olmasına rağmen, Babıali’nin Balkan Hristiyanlarının yaşantısı üzerinde tam hâkimiyet kuramaması odak noktasıdır. Ayrıca, Balkan halklarının durumunu inceledikten sonra, Osmanlı ve Habsburg yönetimi altındaki Balkan halklarının statüsünü mukayese ederek aktarması eserin güçlü yanlarından biridir.

“*İşyan Yılları 1804-18007*” başlığını taşıyan ikinci kısımda Balkan yarımadasının 1804 ila 1887 yılları arasındaki dönemde, başta Sırp ve Yunan isyanları olmak üzere, ulusal isyanları ve yeni yönetimlerin kurulması konuları etrafında geçer. Balkan isyanlarının arka planında yatanları aktarırken: Tarih ve dili kültürel canlanış olarak değerlendirmektedir. Bu isyanların tetikleyici ise Osmanlı Devleti’nin yaşadığı ekonomik sıkıntılardır. Bunların yanında Jelavich, ilk Balkan ulusal isyanlarının sebeplerini şöyle özetlemektedir:

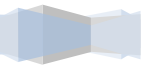
“*Her ne kadar Avrupa ideolojisi, entellektüeller arasındaki ulusal bilincin canlanması, bir Ortodoks tüccar sınıfının yükselişi ve büyük güçlerin Yakın Doğu’da rekabet eden hedeflerinin hepsi birden hikayemizde rol oynasalar da, ilk devrimlerin esas nedenleri, tamamına yakını 18. yüzyılda ortaya çıkmış olan yarımadadaki dahili koşullardır. Bunlardan en önemlisi Osmanlı hükümetinin kırsal kesimde hukuku ve düzeni korumadaki ve hem Hristiyan hem de Müslüman itaatsiz ve silahlı unsurları kontrol etmekteki yetersizliği idi. Bu durum barıştan yana olan Hristiyan ve Müslüman nüfusu kendi savunmalarını organize etmeye yöneltti. Böylece yerel hükümet merkezleri ortaya çıktı ve bu merkezler sakinlerine sadakat ve itaati emretti.*” (s.217).

Jelavich, “*İlk Ulusal İşyanlar*” (s.195-259) başlığında Sırp ve Yunan isyanlarının arka planını tartışırken duygusal yönünü göstermiştir. Yeri gelince, “*Ortodoks dünyası söz konusu olduğunda, bir grup yeniçerilerin İstanbul patriğini ve bazı piskoposlarını Paskalya arifesinde asmaları en fena canavarlıktı.*” (s. 238) sözleriyle Babıali’ye ve bilhassa da yeniçerilere; yeri gelince de, “*Genelde Osmanlı eylemleri Avrupa’da tamamen bilinirken, Hristiyan vahşeti görmezlikten gelinmekteydi.*” (s. 242) gibi yerinde eleştirilerle durumu egale ederek tarafsız yazar durumunu korumayı amaçlamıştır.

“*Ulusal Hükümetlerin Teşekkülü*” (s. 261-325) bölümünün ana vurgusu: Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Tuna Presnlikleri’nde (Eflak ve Boğdan; bugünkü Romanya toprakları) merkezi yerel hükümetlerin kuruluşu, siyasi organizasyon sorunları, mezkur devletler ile büyük güçler arasındaki ilişkiler ile toprak ve köylü sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. 19. yüzyılda Balkan uluslarının milliyetçilik hareketleri, milli bağımsızlık ya da özerkliğe giden süreci “*Sonuç*” kısmında ele alınmıştır.

Kitabın içeriğinden sonra üslup ve dil olarak bakacak olursak: Barbara Jelavich’in gayet sade bir dil kullandığını ve üslubunun akıcı olduğunu söyleyebiliriz. Çevirmenlerin de katkısıyla hızlıca

okunabilecek bir eser ortaya çıkmıştır. Modern Balkan devletlerinin[§] iki asırlık tarihine dışarıdan bir gözle bakıldığı için gerek Osmanlılar gerekse de Balkan ulusları ve bölgede hak iddia eden devletlere (Habsburg İmparatorluğu ve Rusya) yerinde eleştirilerde bulunarak, objektif bir anlatı sunmuştur. Dil engelinin olması Balkan deneyiminin birçok yönünü ayrıntılı olarak incelemeye engel olsa da, bölgenin öneminden dolayı yakın zamanlarda yapılan çalışmalar artmıştır. İncelediğimiz eser bu açığı kapatabilecek nitelikte olup okunmayı -Balkan Tarihi derslerinde, ders kitabı olarak da okutulmayı- incelenmeyi ve Balkanlara ilgisi olanlar için bir başucu kitabı olmayı fazlasıyla hak ediyor.

[§] Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Yunanistan, Romanya, Sırbistan.